



BUDKAVLEN SOM MODELL FÖR KUNSKAPSSPRIDNING

Reflektioner från ett seminarium med Allan Janik

arrangerat av CSMS

av Bengt-Åke Wennberg

INNEHÅLL

Bakgrund.	1
Samhället som en konsekvens av interaktionen mellan människor.	3
Utgångspunkten för min Yrkesverksamhet.	5
Utforskande samtal.	6
Tragedin i det teknologiska tänkandet.	8
Det kollektiva handlandets mysterium.	9
Vår humanistiska tillämpning.	10
Populismens rötter.	11
Öppet Hus den 14 maj.	12
Från system till interaktion.	14

BAKGRUND

För länge sedan hamnade jag mitt bland dåvarande ledningsgruppen på Mo och Domsjö under en flygresa. De hade gjort en god affär och firade med champagne. Eftersom jag satt inklämd mellan dem inviterades jag att vara med att fira. Jag bjöds på champagne. Då jag något generad tyckte att jag i alla fall kunde köpa champagnen själv, sade vd:n att det inte var att tänka på. Nästa gång, sade han, när Du har något att fira kommer Du att bjuda på champagne till några andra. Du kommer därmed att sprida vår glädje vidare.

Jag har kommit att tänka på denna händelse i samband med att jag av Peter Tillberg, föreståndare för Centrum för Studier av Militär och Samhälle (CSMS), blev bjuden att delta i två seminarier den 11 och 12 maj 2016 med Allan Janik. Janik är professor i Filosofi vid universiteten i Wien och Innsbruck. Han är adjungerad professor vid programmet för yrkeskunskap och teknologi vid Kungliga Tekniska Högskolan. Han har också några år arbetat som chefsdramaturg vid Innsbrucker Kellertheater.

Allan Janik är en auktoritet på Aristoteles och Wittgensteins tänkande, och har varit en av de personer som varit viktiga vid uppbyggandet av Bo Göranzons institution om yrkeskunskap inom området industriell organisation vid KTH. Seminariet var ett led i vidareutvecklingen av den dialogmetod, som utvecklats inom denna institution och som används av Peter Tillberg i CSMS i samarbete med Försvarmakten.

Allan Janik är medlem i en "think tank" i EU som heter "European Ideas Network" (EIN). Han kom just från ett möte i detta nätverk som hölls den 5-6 maj 2016 i Madrid. EIN:s möte handlade om populism men kom också att handla om integration och migration, då dessa frågor för närvarande står högt på dagordningen i EU.

Dokumentationen från mötet ansågs alltför omfattande för att läsas inför seminariet. Allan Janik hade istället skrivit några kortare och sammanfattande texter, "Populism and Democracy" och "Populism: Problems och Challenges" som låg till grund för oss deltagare.

Till seminariet hade Peter Tillberg bjudit in Maria Hammarén, docent vid institutionen för industriell organisation, och hennes krets av doktorander. Han var angelägen om att begränsa antalet till 6-7 personer. Seminariet syftade till ett möte mellan gammalt och nytt, och ett återupplivande av det tänkande som varit utgångspunkt för den metod som vidareutvecklats inom CSMS. I denna gemenskap hade jag naturligtvis ingen plats men jag var heller ingen katt bland hermelinerna – jag var en annan hermelin.

Ett begrepp som jag inte kände till innan seminariet, men som uppenbarligen var centralt för gruppen, är begreppet "handlingspåbjudande". Vad i en mänsklig interaktion är handlingspåbjudande? Vd:n i Mo och Domsjö uttalade just detta. Vi bjuder på champagne i förhoppningen om att Du sprider glädjen vidare. Om jag förstod Allan Janik

rätt så var denna princip också en hörnsten i den kunskapsbildningsprocess som han ansåg vara central för framväxten och bevarandet av det mänskliga samhället.

Så som jag ser saken är handlingspåbudandet inte en skyldighet som främst riktar sig uppåt mot de som bestämmer, mot normer, mot lagar eller mot regler. Det är inte en skyldighet som vi utifrån eller uppifrån kan pålägga andra. Det är istället en skyldighet som ligger inbyggd i människans natur. Det är en skyldighet vi har mot varandra. Redan Aristoteles beskrev denna skyldighet i sin dygdeetik och var klar över att om denna sorts skyldigheter inte fullföljdes människor emellan kunde människans samhällen inte överleva.

Nå hur skall jag då tolka min medverkan i seminarierna? Kan jag dricka den champagne jag gratis blir bjuden på, och låta nöja mig med det? Har jag någon skyldighet, när jag nu frikostigt blivit inbjuden att delta? Jag tycker det. Därför har denna text kommit till.

Skyldigheten ställer mig dock inför ett antal problem.

Det vore pretentiöst av mig att tro att jag skulle kunna återberätta, och sammanställa det som sades av Allan Janik och andra deltagare. Det skulle aldrig kunna bli korrekt. Då de liksom ledningsgruppen inom Mo och Domsjö är inarbetade i sina begreppssystem och i sina referenser skulle jag på många punkter med stor sannolikhet misstolka de resonemang som fördes. Det var mycket, som jag inte bottnade i. Jag skulle därför i värsta fall bara sprida felaktigheter och fördomar.

Ett sådant försök till redogörelse av innehållet i vårt samtal vore således meningslöst. Om jag däremot nu ser mig som en annan hermelin med en egen men annan praktik, som inom denna har ett eget utvecklat språkbruk, så kanske det blir möjligt att genom min redogörelse av vad jag fick ut av seminarierna, och hur jag tycker de passar in i min värld, uppmärksamma vad som förenar och vad som skiljer våra två nätverk. Min profession kanske därmed blir mer synlig.

De som finns i min krets kan då finna bryggor över till Peter Tillbergs krets. Kanske kan en sådan beskrivning också berika samtalandet inom CSMS så att de som medverkar i CSMS finner nya bryggor mot omvärlden. I den bästa av världar kanske materialet dessutom kan läsas av många fler utanför våra båda nätverk. Helt andra personer kanske därmed kan få inspiration att i sin tur bjuda ännu många fler på champagne. Kanske är det så som kunskap sprids.

SAMHÄLLET SOM EN KONSEKVENNS AV INTERAKTIONEN MELLAN MÄNNISKOR

Jag har ett företag, Samarbetsdynamik AB, ihop med Monica Hane. Jag är civilingenjör och organisationskonsult. Monica Hane är docent i psykologi med inriktning på arbetsmiljöfrågor. Vår yrkesverksamhet utgår från det interaktiva handlingsmönster, som skapas mellan människor. Vi skiljer oss här från det sociologiska synsätt, som utgår från systemet som överordnat och styrande. Vi utgår i våra analyser snarare från att det är individerna som genom sitt samspel formar något som kan kallas ett system. Här tycks min och Allan Janiks utgångspunkter sammanfalla.

Men så är det långt ifrån alltid i våra möten med andra och i den allmänna debatten. Inom organisationsläran brukar exempelvis de traditionella texterna följa linjen att det är organisationens konstruktion som garanterar dess välbefinnande. Förslagen handlar om hur man borde ändra "systemet". Vi fokuserar istället på vad människorna gör i verksamheten och hur detta formar dess välbefinnande. Vi funderar därför över vad de och vi borde ta reda på om människans natur för att bättre kunna medverka i de interaktioner som vi skapar. Jag fick mycket stöd för denna utgångspunkt i Allan Janiks presentation.

En sådan utgångspunkt har konsekvenser. Jag behöver därför i min praktik ta fasta på Aristoteles uppfattning i vilken han skiljer mellan att handla och att göra. Görandet är vad som faktiskt utförs. Förmågan att samtala gör det sedan möjligt att gemensamt verbalisera och tolka det som görs.

En "handling" blir då en konsekvens av att vi människor, utifrån var och ens egna erfarenheter, minnen, vanor, språk och föreställningsvärld, tolkar vad som görs av andra människor. Genom denna tolkning får görandet en mening. Dessa tolkningar gör att vi kan skapa familjer, släkter, grupper, nätverk, verksamheter, professioner och samhällen.

Interaktionen mellan människor är således det jag ser som grunden för den problematik som vi alla möter i våra försök att belysa olika typer av samverkansfrågor. Eftersom grunderna för interaktionen mellan människor, och därmed också vad människor faktiskt "gör", kan anas genom språkbruket, så finns det, som Isabelle Stengers, den belgiske vetenskapsfilosofen, uttrycker det, ett samband mellan "Word" och "World".

Samtal mellan människor vittnar om de konkreta fysiska interaktionernas karaktär. Av detta skäl arbetar jag och Monica Hane med samtalet som den empiriska grund från vilken vi försöker förstå vad som händer i grupper, organisationer och samhällen. För att generera den empiri som vi behöver för att förstå den mänskliga naturen använder vi oss av möten och sammankomster, vilka vi designar, arrangerar, leder och dokumenterar.

Dokumentationen av samtalen verifieras med deltagarna, innan vi använder den för vår reflektion. Våra reflektioner kan sedan i sin tur kommenteras av deltagarna eller av andra som är engagerade i problematiken. Dokumentationen kan således i princip ligga till grund för samtal i en oändlig serie där varje samtal bygger på det föregående. Därmed växer kunskapen om den mänskliga naturen till sig.

Retorik som studieämne har av detta skäl fått en betydligt vidare användning för oss än bara som konsten att övertyga. Retorik som teori, snarare än som praktik, blir ett verktyg för att förstå människan och hennes natur. José Luis Ramírez, den kände av Aristoteles som vi brukar referera till, skiljer därför mellan retorik med gement "r" och Retorik med versalt "R". Retorik är teorin, medan retorik är själva tillämpningen.

Detta för mig tillbaka till de två seminarierna med Allan Janik där det första handlade om den växande populismen i västvärlden och det andra just om Aristoteles och Wittgenstein.

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR MIN YRKESVERKSAMHET

För precis 70 år sedan satt sex personer i ett forskningsteam i en skola i Bethel. De möttes för att utvärdera en studie av ett utbildningsexperiment, som de genomförde under två veckor med 45 delegater från olika delar av Connecticut. Projektet avsåg att pröva olika utbildningsmetoder. De olika studiegrupperna skulle efter olika principer arbeta med var sin studieledare och varje grupp skulle observeras av en forskare. Teamet bestod således av sex personer med Kurt Lewin som forskningsledare. Utbildningen pågick under dagarna och teamet träffades på kvällarna.¹

Syftet var allvarligt. Världskriget hade visat på vidden av den tragedi, som enligt Allan Janiks presentation är karaktäristisk för människans politiska projekt. Teamet som möttes var övertygat om att de destruktiva skeenden man upplevt i världen, och som fortfarande pågick, även i USA, endast kunde övervinnas genom en befolkning som blev mer insiktsfull när det gällde att hantera sina samverkansfrågor. Hur skulle då utbildnings- och informationsinsatser kunna förändras för att denna insikt skulle kunna vinnas? Hur skulle samhällets nyckelpersoner och politiska representanter agera för att bidra till att man i framtiden kunde undvika sådana katastrofer? Vilket nytt organisatoriskt beteende och vilka nya samspelsmönster måste etableras?

När man en kväll satt i skolbyggnaden efter avslutade studiegrupper, och samtalade om vad som hänt, knackade sex deltagare på dörren. De undrade vad som sades om dem. Kurt Lewin, som byggde sin forskning på försök att förstå demokratiska processer, bjöd genast in dem att delta i samtalet. Därefter blev alla deltagares deltagande i dessa samtal ett stående inslag. Man konstaterade i staben att när deltagarna ingrep i samtalet, och utifrån var och ens personliga perspektiv presenterade sina observationer av vad som hade hänt i studiegrupperna, så kunde det uppstå ett specifikt interaktivt fenomen som man inte tidigare hade observerat. Man kallade det "electric moment". När detta interaktiva fenomen inträffade förstod man att man funnit det lärande man letade efter.²

Jag och Monica Hane har dragit slutsatsen att det som hände under seminariet i Bethel var just den typ av interaktioner mellan människor som medför lärande, förändring och utveckling i grupper, verksamheter och samhällen. Vi kallade dessa interaktioner för "utforskande samtal". Det är denna form av interaktion vi därefter har byggt vår verksamhet på.

¹ Projektet och den institution, National Training Laboratories (NTL), som skapades som en följd av det beskrivs av Leland P Bradford i Bradford L P (1974): National Training Laboratories - Its History 1947 - 1970. Bethel: Library of Congress Catalog Number 74-1989.

² Detta projekt lade grunden för de utbildningar som därefter kallades T-grupper. Dessa genomfördes i modifierad form i Försvarsmakten och kallades där UGL och KLLOK. Projektet gav också upphov till en helt ny riktning av organisatorisk utveckling, som tillämpades i slutet av 1900-talet och ledde fram till de organisatoriska experiment som kom att kallas "självstyrande grupper".

UTFORSKANDE SAMTAL

Utforskande samtal har för oss blivit en vardaglig praktik. Man kan kalla denna praktik för en procedur, eller ritual, som vi vanemässigt genomför i de möten och samtal vi deltar i och arrangerar. Frågorna på sådana möten kan tas upp av vilken deltagare som helst, eller initieras av oss. Samtalet är fritt och självorganiserande.

Samma procedur präglar också vårt interna arbete. Jag eller någon annan kan ta upp en fråga man grubblat över. Samtalet utvecklas sedan i ett försök att med utgångspunkt från våra respektive erfarenheter, kunskaper, minnen och tolkningar komma till rätta med frågan. Var och en av oss kan sedan försöka dokumentera våra resonemang i artiklar, rapporter eller i videos. Tanken med denna dokumentation är att den skall föda nya frågor och nya resonemang.

För att illustrera karaktären av ett sådant utforskande samtal skall jag i denna text redovisa samtal som jag och Monica Hane fört efter att jag kommit tillbaka från seminariet med Allan Janik. För att göra dessa samtal begripliga måste jag också ibland referera till vår egen praktik och vår egen verksamhet.

Jag hade fastnat för en av Allan Janiks berättelser. Jag kände att den var signifikant för vår verksamhet – men hur och varför? Hans berättelse handlade om att en europé skulle säga att Christoffer Columbus upptäckte Amerika. En norrman skulle då protestera och säga att Leif Eriksson var där först. Allan Janik gjorde en poäng av att det var en viktig skillnad mellan Eriksson och Columbus. Denna poäng kändes synnerligen relevant men jag kunde inte klargöra den för mig själv och tog därför upp den med Monica Hane som ett exempel på vad seminarierna handlat om.

Jag knöt samman påståendet med en annan kommentar av Allan Janik, nämligen att en kunskapsstillämpning alltid formuleras tankemässigt innan den verkställs. Detta gäller på det personliga planet, men alldeles särskilt när det gäller interventioner i samhällets dynamik. Också detta påstående av Allan Janik slog an hos mig utan att jag riktigt kunde sätta ord på vad det betydde.

Nå vad kom vi då fram till när det gällde skillnaden mellan Leif Eriksson och Christoffer Columbus? Det bör i detta sammanhang påpekas att jag är medveten om att jag grundligt kan ha missförstått Allan Janik. Detta är inte just nu avgörande viktigt. Vad jag vill berätta om är inte alls vad han kanske menade. Vad jag vill ge exempel på är vilka slutsatser som växte fram ur vårt utforskande samtal. Allan Janiks påstående var den tändande gnistan.

Vi konstaterade att den skillnad som vi ser mellan Columbus och Eriksson inte ligger i den fysiska upptäckten, vem som var där först, utan i konnotationen av, eller om man så vill, i själva meningen med, ordet "upptäckt".

Enligt sagor och uppteckningar begav sig Leif Eriksson ut på äventyr västerut på samma sätt som andra vikingar gav sig av söderut och österut. Vi föreställer oss att de då inte bara såg sig som rövare och plundrare. Enligt berättelserna förde Eriksson denna gång nämligen med sig sina egna kvinnor och kreatur vilket visar att de också såg sig som en slags nybyggare. Det faktiska utfallet av Columbus och Erikssons färder var alltså inte olika.

Under vårt samtal kom vi fram till att vi trots detta såg en skillnad. Columbus "visste" att jorden var rund och trodde sig kunna finna en annan handelsväg till Indien. Han upptäckte Amerika så att säga på vägen – vilket inte Eriksson gjorde. Columbus hade en tillämpning av den tidens kunskap i tankarna, vilket, så vitt vi vet, inte Eriksson hade. Eriksson bara gjorde. Columbus handlade. Man skulle kunna säga att Columbus handlande misslyckades. Han gjorde en upptäckt. Någon handelsväg till Indien, som han hoppats på, kunde inte skapas. Men upptäckten av Amerika var minst lika viktig.

TRAGEDIN I DET TEKNOLOGISKA TÄNKANDET

I anslutning till detta exempel tog Allan Janik upp skillnaden mellan teknologiskt och humanistiskt tänkande. Techne är Aristoteles term för hur man gör något. Logos är Aristoteles term för hur något kan förstås och beskrivas. Sammansmältningen blir just den teknologi och det språkbruk som i dag dominerar världen.

I detta språkbruk saknas emellertid "subjektet" människan på det sätt som illustreras av Allan Janiks berättelse om skillnaden mellan Eriksson och Columbus. Människan handlar inte automatiskt. En del författare hävdar att det som kännetecknar den europeiska människans natur är att hon aktivt reflekterar över nu:et. Hon tar i nuet ställning till vad som hänt för att med hjälp av vad hon nu vet formulera en bild av vad som kan komma att karaktärisera framtiden – och vad som därför förefaller vara ett relevant handlande.³

Om vi riktar blicken mot det kollektiva handlandet blir frågan betydligt mer komplex. Förutsättningarna för handlandet förändras löpande utifrån vad var och en av deltagarna vet har hänt tidigare, och utifrån vad var och en menar är "på gång" i nuet. Av detta skäl måste framtiden i varje "nu" konstrueras annorlunda än den framtid som gällde tidigare.

Allan Janiks berättelse säger mig att det är sådana konstruktioner som gör det möjligt att göra "upptäckter". Utan att det väcks en medvetenhet om hur den i nu:et vunna erfarenheten och kunskapen skall tillämpas för att forma en bättre framtid är man offer för omständigheternas spel. Det finns i det fallet inget att upptäcka. Först då man stöter på det man inte visste skapas upptäckten.

Allan Janik talade mycket och ofta om det politiska livet som en tragedi. "Upptäckten", exempelvis att man kom till Amerika och inte till Indien, är således en tragedi i meningen att man gemensamt – finansiärer, redare, befälhavare, handlare och befälhavare – genom sin konstruktion av framtiden trodde att något var möjligt att uppnå som man inte uppnådde. Det man hoppades på realiserades inte.

En tragedi karaktäriseras av att allt är underbart och vackert till en början, men blir fruktansvärt och hemskt i slutet. Dramatiken i pjäsen formas av förhoppningen att någon skall komma till personernas räddning och ingripa i skeendet på ett sådant sätt att det som gemensamt görs leder till önskvärda, snarare än oönskade, konsekvenser. I en äkta tragedi händer det inte.

Dramaturgin föreskriver att man skall känna sig som passagerare på ett tåg som rusar mot undergången, utan att passagerarna kan göra något åt det. Hur de än skriker så hjälper det inte. Det hoppfulla budskapet är emellertid att "upptäckten", gör att man lär sig något som man kan dra nytta av i nästa framtid.

³ Harari Y N (2014): Sapiens. En kort historik över mänskligheten. Falun: Natur och Kultur.

DET KOLLEKTIVA HANDLANDETS MYSTERIUM

Jag har en vän som är trafiklärare. Framförandet av bilen kan på många områden läras på ett traditionellt sätt. Man kan lära sig starta den, växla den och manövrera den. Man kan också lära sig trafikreglerna och lära sig att tillämpa dem. Det finns dock en förmåga som faller utanför den normala modellen för kunskapsinhämtningen – nämligen själva trafikerandet.

Interaktionen med andra trafikanter är inte omedelbart gripbar. Varken vad man själv behöver göra eller vad de andra trafikanterna kan komma att göra i en viss situation är omedelbart tillgängligt. Vår vän konstaterar därför att de interaktioner, som skapar skeendet, måste medvetandegöras. Detta medvetande skapas genom språket. I trafiken uppstår något, som vår vän kallar "road talk". Genom att lärare och elev i bilen samtalar om körandet "medan det pågår" kan eleven lära sig detta språk. Först när trafikanter har denna förmåga kan de medverka till att man utan att orsaka olyckor kan manövrera sig igenom alla de situationer som inte täcks av trafikregler eller signalsystem.

Människan är således inte fri att göra vad som helst. Som människor måste vi, för att överleva, förstå vilka interaktiva processer som våra handlingar ingår i, och vilka handlingar vårt eget agerande kan komma att utlösa i framtiden. Även om individers handlande ibland kan vara oförutserbart så är det väldigt sällan slumpartat och tillfälligt. Människor kan nämligen koordinera sina interaktioner. Vi kallar denna koordination för det "kollektiva handlandet". Det kollektiva handlandet går att tala om och gemensamt överväga. Individer kan genom samtal om det kollektiva handlandet "övertalas" eller "disciplineras" att följa bestämda mönster i sitt interagerande.

Alla som förstår dessa grunder kan i princip hjälpa till att – i både mindre och i allt större konstellationer – formulera etik, principer och procedurer för en god samverkan och ett "gott samhälle". Varje sådan tillämpning fallerar om, och när, vi tillsammans missbedömer människans och den mänskliga artens natur. Eftersom våra kunskaper om människans natur hela tiden växer med erfarenheten och agerandet i nya situationer inte bara bygger på vad som en gång för alla är givet utan också på vad som redan hänt kommer skeendet alltid att vara unikt nytt.

De strukturella lösningar som skapas för grupper, organisationer och samhällen är därför inte beständiga. De antaganden som lösningarna bygger på gäller ofta inte ens när lösningen skall implementeras. Både föreställningar och omständigheter förändras allteftersom nu:et flyttas framåt. Därför menar vi att det politiska livet, precis som Allan Janik påpekar, har strukturen av en tragedi. Det är vackert och hoppfullt i början men förfärligt i slutet. Tragedin har dock det goda med sig att vi genom misslyckandena – om vi ger oss tillfällen att tillräckligt reflektera över erfarenheten – kan upptäcka allt mer av omfattningen och djupet av människans natur.

VÅR HUMANISTISKA TILLÄMPNING

Den form som jag och Monica Hane använder för att utforska människans natur består av samtal och dokumentationer av samtal. Vi formaliserade detta arbetssätt 1987 genom att starta något som vi kallade "kunskapsabonnemanget".

Kunskapsabonnemanget arrangerade utforskande samtal och publicerade rapporter om "Organisationens mänskliga sida". Abonnenterna betalade en årlig abonnemangsavgift. De erbjöds för denna avgift sex abonnemangsrapporter och tio möten med utforskande samtal den 14:e varje månad på olika ställen i landet. En viktig princip, som vi hämtat från projektet i Bethel 1947, var att deltagarna, precis som vår trafiklärares elever, måste kunna följa och kommentera samtalet medan det pågår. Samtalet dokumenteras därför löpande på en väggtidning.

De utforskande samtalen inom abonnemanget erbjöd goda möjligheter för oss som deltog att "höra" vilka grundantaganden de olika deltagarna gick in med i samtalet. Det gav också var och en av oss möjlighet att pröva, både om det som sades var i överensstämmelse med vad vi, var och en av oss, såg som "människans natur", och om de framställningar vi själva gjorde kunde bli begripna och accepterade. Abonnentmötena var viktiga för oss för att hela tiden kunna följa utvecklingen i arbetsliv och samhälle och för att utveckla vår förståelse för människans natur så som den uttrycktes av våra abonnenter, våra kunder och i de politiska samtalen. Vi kunde i våra uppdrag, med denna kunskap som bas, lättare belysa olika resonemang och knyta an till aktuella forskningsresultat.

Med tiden visade det sig dock att samtalen "fastnade" kring allt mer komplexa och omfattande frågeställningar. De kunde inte längre meningsfullt behandlas och belysas i enskilda abonnentmöten. Frågeställningarnas art krävde betydligt mera omfattande samtal och dessutom möjligheter till mellanliggande enskilda reflektioner och eventuella litteratursökningar.

Vi startade då Föreningen Forskarbyn Ölsdalen. Medlemmarna i denna är alla specialintresserade i frågan om "organiserandets mänskliga sida" och beredda att satsa egen tid på utforskande samtal kring denna. Föreningen utgör därför en kraftfull resurs i arbetet med att mer djupgående belysa de frågor om mänsklig samverkan, som ständigt dyker upp i arbetsliv och samhälle.

För att vi själva inte skulle släppa kontakten med arbetslivet och samhället – och som en komplettering till föreningens aktiviteter – återupptog vi hösten 2015 tanken på att ordna ett seminarium den 14:e i varje månad. Vi kallar det numera för "Öppet Hus". Mötena hålls, så länge det är ett rimligt deltagarantal, i vårt kontor i Ölsdalen. Syftet är att genom medlemmarna i vårt eget nätverk få exempel på frågeställningar, som förefaller behöva bli bättre belysta, för att därefter kunna fördjupas och diskuteras mer konstruktivt.

POPULISMENS RÖTTER

Under Madridmötet i EIN, som Allan Janik kom från, hade en av deltagarna, Peter Ucen, påpekat att det fanns en diffus gräns mellan demokrati och populism. Demokratiska åtgärder skall enligt honom växa fram ur folket, formuleras av folket och vara ägnade att vara bra för folket. Populism verkar vara en konsekvens av att man misslyckats i denna ambition. Populism är en oäkta och falsk form av demokrati. Den låter som demokrati utan att vara det.

Populism uppstår då man fångas av föråldrade ideologiska utgångspunkter till vänster eller till höger och därmed förordar system som egentligen är olämpliga för den tid vi lever i. Populism kan också uppstå genom att man för fram förslag som riktar sig mot tillfälliga nycker hos väljarkåren, och vad som "går hem" hos denna, men som saknar en realistisk substans. Ett skäl till uppkomsten av populism är enligt Allan Janik att det uppstått en förvirring kring vilka som egentligen är "folket". Folket är inte detsamma som väljarna. Demokrati är inte liktydigt med att majoriteten skall bestämma över, och styra, en minoritet. Demokrati är något mycket mer avancerat än så. Detta förstår man genom att följa hur resonemangen om demokrati har utvecklats från Perikles tid.

Perikles var en atensk statsman som redan på 400-talet före Kristus hävdade att alla medborgare i Aten skulle ta aktiv del i politiken. Allt sedan dess lever vi med en föreställning om att de principer och system som byggs upp, och som vi bör disciplinera oss att följa, bör vara väl förankrade i de berörda medborgarnas uppfattning om sig själva, sin tillvaro tillsammans, och i deras relationer till de som finns utanför deras krets. Först då kommer samhället att fungera väl.

Detta kräver demokratiska samtal. Om det system och de principer som skapas för mänsklig samverkan är teknologiska, och saknar koppling till berörda människors erfarenheter och natur så är ett misslyckande ofrånkomligt. Alltsedan Perikles lever vi därför med ett begrepp som kallas "medborgarskap" som enligt Allan Janik är unikt för vår västerländska kultur, men som inte uttrycks på samma sätt i andra kulturer. Så som jag förstätt Allan Janik, så uppstår populismen och föraktet för politiken genom att vi gemensamt inte lyckats omformulera kraven på medborgarskapet så att de är tillämpliga för vår tid. Vi kan då fly från våra skyldigheter mot varandra och mänskligheten.

Populismen förnekar de skyldigheter som ligger förborgade i det begrepp, "handlingspåbudande", som är ursprunget till denna text. Ett typiskt försvar hos myndigheter och andra, då missförhållanden uppdragas, är exempelvis att man inte kan anklagas eftersom man bara gjort det som alla andra gör. Man har också följt rutiner, lagar, reglementen och förordningar. Man har gjort detta trots att man borde ha insett vilka negativa konsekvenser detta skulle få för enskilda människor, och för samhället, och att man därför borde ha tagit initiativ till att göra något annat än man gjorde.

ÖPPET HUS DEN 14 MAJ

Relevansen i Allan Janik:s presentation visade sig tydligt under våra diskussioner på vårt "Öppet Hus" den 14 maj. De exempel som redovisades gjorde det uppenbart att det måste utvecklas en misstro, ett förakt och kanske till och med ett hat mot politiker och etablissemang. Detta gör det naturligtvis omöjligt att "komma till tals" om de faktiska politiska problem som måste lösas. Populismen är ett sätt att skyla över denna oförmåga.

Det första ämne som kom upp under vår dag var en förundran över att så många av de "system" som byggs upp inte uppfyller de krav de är ämnade att uppfylla. Ett exempel som togs upp var de etiska kommittéer, som skall garantera att det som hände kring Paolo Macchiarinis forskning inte skulle kunna hända.

Paulo Macchiarini är kirurgen som i sin anställning vid Karolinska Sjukhuset opererade in plaststrumar utan tillräckligt vetenskapligt underlag för detta. Problemet är att det omfattande byråkratiska system som införts för att granska etiken i olika forskningsprojekt utan vidare kunde "rundas" av kretsen kring Paulo Macchiarini. Varför då denna stora byråkrati om den ändå inte hjälper?

Exemplen kan mångfaldigas. Härondagen visade det sig att det system som skulle erbjuda ersättning till de som vanvårdats i statens regi inte uppfyllde de krav som borde ha ställts på det. Bara hälften fick ersättning.

AFA-försäkringen i Trollhättan kunde inte betala ut rimlig ersättning till de som drabbats av vettvillingen, som mördade elever. Reglerna tillät inte detta.

Teracom påstår att säkerheten vid deras master har varit god – eftersom det inte hänt något – trots att personer klättrat upp i dem och trots att en av dem nu saboterats så att den rasat.

Alla skyddar sig med att de följer inarbetade rutiner, lagar, regler och bestämmelser. Det är därför inte att undra på att tilltron till de politiska systemen raseras. Populismen får luft under vingarna.

Allan Janik konstaterar i detta sammanhang att problemet ligger i det teknologiska språkbruk, som lägger ansvaret hos systemet i stället för hos de individer som genom sina handlingar skapar det som händer. De uppfyller inte sina krav som medborgare. De förstår inte sitt ansvar och sina skyldigheter. De friskriver sig från ansvar. De tycks inte ha klart för sig att det som händer, och vad de är med om, är handlingspåbudande. Problemet är förstås, när man inser detta, att veta hur man skall handla för att handla klokt och etiskt.

Det andra ämnet som kom upp under Öppet Hus handlade om eleverna i dagens universitetsutbildning. När de inte klarar samma prov som huvuddelen av eleverna

klarade för fem år sedan så känner de sig kränkta. Skulden läggs på lärarna och på systemet som inte gjort det möjligt för dem att med vad de nu tycker rimlig tidsinsats och ansträngning lära sig vad de borde kunna.

Föraktet för systemet gör dessutom att de tycker att det är meningslöst att gå på föreläsningar och att de övningar de måste göra "inte ger dem något". Att föräldrar och omvärld stöder dem i denna uppfattning gör naturligtvis saken värre. Att göra proven enklare eller att popularisera föreläsningarna är inte en lösning på problemet – snarare tvärtom.

Det tredje ämnet som behandlades var frågan om "överstimulering". Allan Janik nämnde i sin presentation att EU-byråkratin blivit omöjlig att överskåda. Att uppfylla de demokratiska kraven i detta system är helt orealistiskt. Detta gäller även i samhället i övrigt.

De som borde erbjuda användbara kunskaper så att man som medborgare bättre skall kunna klara sig i denna värld, gör inte det. De sysslar med att gå vidare i sin karriär med hjälp av förenklade resonemang, ytliga tyckanden och "billiga populärsammanfattningar och poänger". De som borde hjälpa till att skapa klarhet i hur allt hänger samman skapar istället allt mer komplicerade system och bestämmelser, som ofta strider mot varandra, och som är så utformade att de som borde ta ansvar för konsekvenserna av vad man bestämt, inte behöver göra det.

Det fjärde ämnet under Öppet Hus handlade om flyktingfrågan. Allan Janik nämnde två politiska uttalanden som lett till katastrofer. Det ena var Barack Obama's tal i Kairo som väckte enorma förväntningar på möjligheten att omskapa Egypten till en demokrati. Upproret ledde istället till ett ökat förtryck. Det andra var Angela Merkel's tal om Tysklands öppna gränser för flyktingar som gjorde att vi nu har den flyktingkatastrof som vi har. Båda uttalandena var grundade på tron på en uppslutning bland andra politiker och medborgare som inte visade sig vara realistisk och en underskattning av de direkta svårigheter som skulle uppstå.

Det är inte självklart enkelt att klargöra vari deras missbedömningar bestod. Det är uppenbart att utsagorna har gjorts för att stärka deras självbild och deras image. Att säga vad de säger, är som om att lova att slå världsrekord i höjd trots att man bara hoppat knappt en meter. En rimlig förklaring är att de inte förväntade sig att behöva stå till svars för vad de sade. Budskapet riktades till en inre krets. Det följde en internlogik.

En liknande fråga dök också upp på vårt möte. Varför skulle vi inte fritt kunna ta emot alla asylsökande, integrera dem i samhället och ordna jobb och bostad, vi som har det så gott ställt? Svaret är att berörda människor inte är beredda att frångå de vanor, samarbetsmönster och system vi med stor möda byggt upp för just oss. En sådan beredskap måste växa fram. Den kan inte bestämmas eller beordras fram.

FRÅN SYSTEM TILL INTERAKTION

Allan Janik gjorde en mycket omfattande, lärd – och även för mig synnerligen intressant presentation. Min bristande kännedom om hans referenser gjorde det emellertid svårt för mig att följa med. Vad jag nämnt i denna text är bara en mycket liten del av alla de synpunkter han gav uttryck för, och bara en bråkdel av de tankar som väcktes hos mig.

Nu är det naturligtvis också så att jag bara kan ta till mig och referera det jag "känner igen" och kan relatera till. Som jag skriver i inledningen är det emellertid lika värdefullt att försöka formulera på vilka punkter vi skiljer oss åt. Jag har därför i denna text lagt ner arbete på att formulera min egen praktik och dess utgångspunkter. Min praktik bygger, som jag skrev i början, på att jag ser interaktionen mellan människor, och försöken att beskriva dessa interaktioner, som utgångspunkten för mina försök att förstå människans och samhällets natur.

Det betyder inte att jag anser mig kunna hävda att min utgångspunkt är mer riktig eller värdefull än någon annans. Utgångspunkten är ett aktivt val jag själv gjort. Vad jag emellertid försökt göra tydligt i denna text är mina försök att pröva mina utgångspunkter och formuleringar mot de resonemang som Allan Janik förde.

En genomgång av mina anteckningar från mötet, och flera genomläsningar av de texter jag fick ta del av, gör att jag i varje fall inte blivit avskräckt från att resonera som jag gör. Jag har därför, för att andra skall kunna dra nytta av mina tankar, försökt skriva så att läsaren kan följa mina resonemang.

Många av Allan Janiks resonemang och kommentarer refererar till "systemet". Jag menar att de frågor som restes på vårt Öppet Hus den 14 maj med framgång också bör kunna förstås och analyseras med utgångspunkt från "fenomenet interaktion" snarare än med utgångspunkt från fenomenet "system". Enligt mitt sätt att se så är systemet en konsekvens av interaktioner – inte en orsak.

Det första ämnet som behandlades den 14 maj handlar då om att det inte är tillräckligt för någon som ser sig som medborgare att hänvisa till att man bara gjort det som är föreskrivet eller det som på kort sikt verkar gynna den egna saken. För att skapa ett gott samhälle måste man också handla utifrån vad som är etiskt relevant i situationen.

Vad som är etiskt relevant kan man bara "veta" genom omfattande samtal med andra människor om, och genom analyser av, de interaktioner som man gemensamt behöver skapa. Gör systemet inte de interaktioner möjliga som krävs måste det förändras inifrån. Samtalen kommer först, majoritetsbesluten sedan. Inte tvärt om.

Det andra ämnet som behandlades den 14 maj handlar om att ta initiativ till att forsknings- och undervisningssystemen, och arbetsformerna i dessa, utformas på ett sådant sätt att de är i takt med tidens krav och vad vi i dag vet om människans natur.

Allan Janik skiljde liksom Aristoteles på god politik och sann politik. Kunskap och klokskap är inte något som enkelt kan förmedlas från personen A till personen B, och som kan formuleras i studieplaner och mätas i prov och test. Tillägandet kräver också etiska ställningstaganden. Dessa kan inte uppstå på distans eller läsas in på internet. De måste växa fram i och genom samspelet med andra människor.

Det tredje ämnet handlar om att göra det svåra enkelt genom att fördjupa kunskapen om förutsättningarna för människors samverkan. Denna fördjupning har med fantasi att göra. Det handlar inte bara om att förstå vad som hänt, utan också om att erbjuda dem en sådan information att de kan föreställa sig något som skulle kunna hända i framtiden men som ännu inte finns i nuet.

Skapandet av relevanta och realistiska scenarios för framtiden, som människor kan ta till sig är effektivare än att bygga allt fler och mer omfattande system för att utifrån och uppifrån styra och kontrollera de människor som är berörda.

Det fjärde ämnet handlar om att släppa tanken på vilka som är ute och vilka som är inne och istället fundera över vilka som är nära och vilka som är långt bort. Alla som är utanför en viss gemenskap kan inte komma in i den. Det skulle då inte längre vara en gemenskap. Varje gemenskap har sitt medborgarskap. De som är långt bort är svårare att integrera och framgångsrikt få med i kretsen än de som är nära, särskilt om resurser och kapacitet är begränsade.

Allan Janik har stärkt min tro på att vi står i en omställningspunkt, ungefär som en segelbåt som går över stag och behöver segla på en ny vind. Beredskapen att ta besväret att slå och samtidigt skota seglen och rusa över på lovartsidan är dålig. Därför sitter alla och väntar. Ingen tar initiativ. Men det måste ske innan båten går i kvav.